

”Den dolda alliansen” og svensk Natodebatt

av Øistein Espenes

Résumé

The Russian annexation of the Crimean peninsula has evoked a debate on whether the time has come for Sweden to join NATO. Intertwined with this debate there exists a narrative constituting Sweden as NATO’s ”concealed ally” from the very start of the Cold War and insinuating that Swedish membership should be seen more as an adaptation to these realities. And that examination of NATO’s Standing Group’s intelligence reports throughout the Alliance’s first decades hardly gives evidence for supporting such a position. In the early sixties, the possibility of Swedish submission to Soviet demands for free transit for an attack on Scandinavia was considered as an alternative in NATO’s threat assessments. However, a debate on Swedish NATO membership on such a foundation overshadows more important aspects of Swedish and Nordic security policies, notably the arguments and results of the Swedish policy of non-alignment. This was arguably to a great extent contributed to the Nordic area being an area of low political tension, presumably, at the expense of potential rapid reinforcements if the policy should fail.

DEBATTEN OM SVENSK Natomedlemskap har fått ny vind i seilene som følge av Russlands okkupasjon av Krim og presset mot resten av Ukraina. Svensk Natodebatt har imidlertid også tilknytninger til en faglig diskurs om svensk nøytralitetspolitikk under den kalde krigen. Denne debatten har pågått over lang tid, og har naturlig nok sammenheng med avviklingen av den kalde krigen. Økt kildetilgang har åpnet for en ”revisjonistisk” historieskriving om den svenske nøytralitetspolitikken, og skapt et narrativ om Sverige som et ”nesten-medlem” i Nato under den kalde krigen.

Sammen med Sveriges PfP-samarbeid med Nato fra midten av 90-tallet, økt interoperabilitet gjennom felles øvelser med Natoland, og ikke minst svensk deltakelse i Afghanistan og Libya, fremstilles et svensk medlemskap nærmest som en overmoden frukt. Det nordiske samarbeidet, NORDEFECO, EUs felles utenriks- og sikkerhetspolitikk og ”solidaritetserklæring-

en” fra 2009 har også bidratt til denne modningsprosessen. Russlands politikk i det ”nære utland” og geopolitikkens tilbakekomst har skapt en situasjon der frukten snarest bør høstes. Alliansefriheten blir problematisk ettersom Sveriges nasjonale forsvarsevne har forvitret, dels som følge av ”internasjonaliseringen” av Forsvaret, og skal vi tro Sveriges ÖB, kun i stand til å holde ut i en uke mot et mindre angrep.

Denne artikkelens siktemål er å rette et kritisk søkelys på karakteristikken av Sverige som et uformelt medlem av Nato under den kalde krigen, og at denne forestillingen ikke nødvendigvis er et godt utgangspunkt for en debatt omkring Sveriges forhold til Nato.

Begrepene ”dold” eller ”informell allians”

Flere faghistoriske arbeider har dokumentert et omfattende samarbeid mellom Sverige og enkelte Natoland, spesielt med Dan-

mark og Norge, men også med Storbritannia og USA. Utover 50-tallet, da samarbeidet vokste fram og antakelig var mest omfattende, dreide det seg i første rekke om samarbeid om etterretning og krigsforsyninger. Når det gjaldt forsvarsgrenene, var det på det luftmilitære området samarbeidet var mest omfattende. Det landmilitære samarbeidet var relativt svakt, mens minelegging i Østersjøen var et hovedanliggende i de sjømilitære kontaktene. De toneangivende historiske arbeidene har lagt vekt på at dette samarbeidet ikke innebar at Sverige var en ”hemmelig” eller ”skjult” alliert med Nato. De eksisterte ingen gjensidige forpliktelser, som er kjennetegnet på en allianse, eller samarbeid på operativt nivå med felles øvelser og planer som i praksis kjennetegnet Natolandenes militære samarbeid for øvrig.¹

Mikael Holmström, tenderer mot en noe annen konklusjon i sin prisbelønte bok, som bærer den megetsigende tittelen; *Den dolda alliansen: Sveriges hemliga Natoförbindelser*.² Boken er et imponerende empirisk journalistisk arbeid på om lag 600 sider om kontaktene mellom Sverige og ulike Natoland.

At Sverige hadde hemmelige forbindelser med Natoland, synes godt dokumentert, både av Holmström og av andre. Om disse forbindelsene gir grunnlag for å trekke den konklusjonen at Sverige inngikk i en ”informell allians”, et ”ikke-röstande medlem av Nato” slik Holmström antyder, er derimot diskutabelt. Et problem med slike betegnelser er at de i første rekke er retoriske og skjematisk. De har derfor begrenset faglig nytteverdi og forklaringskraft. Hva eksakt et begrep som ”informell allians” innebærer av garantier og forpliktelser, er eksempelvis høyst usikkert. Det må i så fall gis en mer presis definisjon, ellers blir det

en smakssak om de passer som beskrivelser på virkeligheten.

Holmström viser også at samarbeidet med enkelte Natoland ikke var kjent for det svenske folket, og må dermed bedømmes som ”udemokratisk”. Ettersom det også var et ”dobbeltspill”, levner Holmström et inntrykk av at politikken også har noe umoralsk over seg. Hvorvidt dette er riktig er et vurderingsspørsmål utover det man gjennom historiske kilder kan finne svar på, med mindre det derimot kan dokumenteres at sentrale aktører som utøvet politikken mot formodning faktisk også anså at den var det.

Hvorvidt man i Washington anså Sverige som ”ikke-röstande medlem”, kan man imidlertid nærme seg via kilder, selv om begrepet er noe vagt. Det samme gjelder for Holmströms påstand om at heller ikke de nordiske nabolandene trodde at nøytralitetspolitikken til Sverige kunne lykkes.³

Natos Standing Groups vurderinger av Sverige

En interessant tilnærming til de siste to spørsmålene er å se på hvordan Natos toneangivende land så på Sveriges utsatthet i fall en krig i Europa, og hvordan de bedømte den svenske nøytralitetspolitikken under den kalde krigens første halvdel. Fram til 1966 utarbeidet Natos Standing Group, gjennom sin Intelligence Committee, årlig vurderinger av Sovjetunionens styrker og kapasiteter og hvordan Sovjetunionen mest sannsynlig ville angripe Vest-Europa. Dette var rapporter som ble gradert som ”Cosmic Top Secret”. The Standing Group bestod av representanter fra den amerikanske, britiske og franske forsvarsledelsen og var lokalisert i Washington. Den var underlagt Natos Militærkomite, og hadde et

dag til dag-ansvar for arbeidet i alliansen mellom møtene i Militærkomiteen.⁴

Fra 1953 og fram til 1966 utarbeidet Standing Group årlig sanalyser der man vurderte hvordan Sovjetunionen mest sannsynlig ville gjennomføre sine kampanjer mot Nato i fall en krig. Skandinavia inngikk som ett av flere områder i disse analysene. Man antok at hovedmålene for et slikt angrep var ønsket om å tidlig ta kontroll over utseilingen fra Østersjøen, nærmere bestemt det man kalte "the Danish Straits". For det andre antok man at Sovjetunionen ønsket å etablere baser i Skandinavia for både luft- og sjømilitære styrker for både offensive og defensive formål. Dette skulle blant annet tjene som flankebeskyttelse for hovedangrepet mot Kontinentet. For det tredje vektlegges viktigheten av kontroll over sjøterritoriet utenfor Nord-Norge stadig sterkere utover 50-tallet.

Det siste hadde sammenheng med den økte utbyggingen av den sovjetiske nordflåten. Det var herfra den sovjetiske ubåtflåten kunne true de allierte sjøforbindelsene mellom USA og Europa og de amerikanske hangarskipsgruppene. Dessuten ble, spesielt etter at Vest-Tyskland ble medlem av Nato, vurderingene av mulighetene for å forsvare stredene ved Danmark mer optimistiske utover 50-tallet. Dermed ble Østersjøflåtens betydning for kampen om sjøforbindelsene i havområdene, SLOC, mindre. Men den var fremdeles viktig i kampen om stredene og for beskyttelse av flanken i det som var hovedutfordringen for Nato: angrepet mot Kontinentet. Som ledd i å nå disse målene antok man at Sovjetunionen ville angripe Skandinavia på to fronter; en fra sør gjennom Jylland og en i nord mot Narvik- Bodø – områdene, dels over land og dels gjennom et amfibieangrep.

Sverige inngikk i alle analysene, dog i varierende grad i de ulike rapportene.

Fra 1953 opererte Standing Group med to scenarier; ett der Sveriges nøytralitet ble respektert av Sovjetunionen, og ett der også Sverige inngikk som del av et sovjetisk angrep mot Skandinavia. Fra 1957 var, som vi skal komme tilbake til, et tredje alternativ med.

Dersom Danmark ble okkupert, ville Norge være eksponert for angrep sørfra. En besettelse av Sør-Norge ville føre til at Sverige ble "...further isolated."⁵ Effekten av en sovjetisk okkupasjon av Norge og Danmark ville bli at "... Sweden might well be forced to succumb to Soviet pressure, since she would be cut off from the Western Powers."⁶ Vurderingen var med andre ord at en vellykket svensk nøytralitetspolitikk, i beste fall, innebar at Sverige måtte føre en sovjetvennlig nøytralitetspolitikk. Alternativt ville også Sverige bli angrepet som del av en sovjetisk kampanje mot Skandinavia og, mer presist, Norge. Hovedmålene for kampanjen ville i begge tilfeller være de samme, men ved et angrep også mot Sverige ville Sovjetunionen i tillegg både kunne dra nytte av Sveriges industripotensiale og å oppnå "...the shortest and most direct routes to Norway."⁷ Angrepsretningene ville være de samme i de to scenarioene; hovedangrepet ville komme fra sør via Jylland og Skjælland med opptil 9 divisjoner, med ett sekundært angrep i nord gjennom Finland med opptil 5 divisjoner. Et angrep mot Stockholm-området kunne også tenkes gjennomført fra Østersjøen, men dette ble ansett som vanskelig "...except in conjunction with land or airborne operations."⁸ Både isforhold om vinteren, svenske og allierte marinestyrker, og ikke minst det svenske "most modern air force", talte i mot en slik operasjon.

Gjennom hele perioden vi her behandler ligger disse to hovedscenarier fast. Standing Group vurderte imidlertid, hverken i 1953 eller senere på 50-tallet, eksplisitt sannsynligheten for at Sverige ville makte å holde seg utenfor en krig. I 1954 analyserte man imidlertid mer inngående de fordelene og ulempene Sovjetunionen ville ha av, enten av å angripe Sverige, eller ved å respektere Sveriges nøytralitet. Fordelene ved å holde Sverige utenfor var at Sovjet unngikk en krig med Sverige, men samtidig maktet å isolere Sverige fra Vesten ved å ta kontroll over Danmark og Norge. Ulempene var at et ikke-stridende Sverige ville åpne et gap i den sovjetiske Østersjøflanken, i det sovjetiske luftforsvaret og vanskeliggjøre de sovjetiske kommunikasjonene over land. Dermed økte behovet for sovjetiske amfibieangrep mot Danmark og Norge, ressurser som man antok Sovjetunionen i begrenset grad disponerte. Sovjet ville ikke få fullstendig tilgang til svensk industri, og Sverige ville få tid til å mobilisere sitt forsvar.

En angrep også mot Sverige ville gi bedre kontroll over stredene, økt dybde i luftforsvaret og gi flere fly og marinebaser. På den annen side kom Sovjetunionen i kamp med "...considerable Swedish naval and air forces", og ville resultere i "...damage to Swedish industry which the Soviets would wish to keep intact."⁹ Poenget er her at Standing Group vurderer en eventuell svensk krigsdeltakelse, ikke som et svensk, eller for den saks skyld alliert valg, men et valg tatt av Sovjetunionen. Det var en sovjetisk kostnad-nyttevurdering som ville avgjøre Sveriges eventuelle krigsdeltakelse. Og hvordan dette regnestykket ville falle ut kunne ikke Standing Group gi et entydig svar på.

Standing Groups analyser de to påfølgende årene fulgte det samme hovedmøn-

ster, men viet mindre spesifikk omtale av kampanjenes mulige utvikling. Dessuten omtales kampanjen der eventuelt Sverige inngikk som "Further campaigns against the Scandinavian Peninsula" (1955) og "Campaigns likely to occur in subsequent stages of hostilities" (1956) der målet i så fall ville være å fullføre erobringen av hele Skandinavia. I 1956 var derfor vurderingen at Sverige også kunne bli angrepet *fra* Norge. "A campaign against Sweden could be undertaken either by the forces in northern Norway; or by those in southern Norway and Denmark; or by a seaborne invasion across the Baltic; or a combination of all three."¹⁰ Et angrep mot Sverige ble da ikke kun et middel for å nå Norge, men i større grad et *mål i seg selv*. Problemet var, ifølge Standing Group, at disse kampanjene ville finne sted "...under conditions which are unpredictable and cannot therefore be usefully examined in details."¹¹ Uten at det nevnes eksplisitt, er det ikke urimelig å anta at usikkerheten knytte til svensk nøytralitet var ett av disse usikre forholdene og det faktum at Nato ikke hadde kontroll over hvordan det svenske forsvaret ville disponere sine ressurser.

Denne vridningen i analysen av et eventuelt sovjetisk angrep på Sverige, både med hensyn til tidspunkt og retning, skapte reaksjoner i den norske forsvarsledelsen. I de norske kommentarene var man kritisk til at Standing Group ikke tok med "...the alternative of Sweden being attacked in the initial stages of war. It seems, however, clear that the Soviet leaders in their strategic planning must take into considerations the possibility that Sweden will become co-belligerent to the Western Powers from the beginning of the war."¹² Det norske synet var derfor at Sovjetunionen måtte avsette styrker til et angrep mot Boden-området, og at et angrep mot Sverige i nord måt-

te ses i sammenheng med kampanjen mot Nord-Norge. Den norske kritikken i 1956 var altså at Nato ikke inkluderte Sverige i tilstrekkelig grad i analysen av et angrep mot Skandinavia. Dette taler i så fall mot at man i Washington så på Sverige som et "nesten-medlem".

Det kan synes som at Norge, i ønskene om å trekke Sverige nærmere inn i analysene av Skandinavia, ble bønnhørt. I Standing Groups analyse i 1957 var et mulig angrep mot Sverige på nytt mer detaljert vurdert: "In addition to the attack against northern Norway, which would probably be undertaken in any event, the Soviet may elect to attack southern Norway and Sweden via Jutland and Zeeland and from the Baltic ports." (...) "The Soviets would probably make an additional thrust through Finland against Northern Sweden. This thrust could be extended southward and to the northwest."¹³

Angrepet mot den nordlige delen av Sverige ble dermed sett i sammenheng med angrepet mot Nord-Norge, der en del av angrepsstyrken ville angripe; "... the trans-Narvik-Bodo area to assist the forces attacking northern Norway."¹⁴ Et angrep mot Sør-Sverige ble, om enn indirekte, også sett i sammenheng med et samtidig angrep mot Sør-Norge: "If a subsidiary seaborne attack was made against the Oslo area, the strength of the assault against southern Sweden would have to be reduced accordingly."¹⁵

Et angrep mot det sentrale Sverige ble imidlertid fremdeles vurdert som mindre sannsynlig: "An amphibious assault across the Baltic against the Stockholm and Sundsvall areas might also be attempted but assault landing in the Stockholm area would be so difficult, even in conjunction with other land or airborne operations, as to be very unlikely."¹⁶

I så måte ble Standing Groups analyser bragt mer i overensstemmelse med de norske synspunktene fra året før. Dette støtter antakelsen om at nabostaten Norge, i det minste, ønsket, at Sverige skulle bli en medstridende mot Sovjetunionen, og også antok det, enn så lenge. Et slikt norsk ønske er også godt dokumentert i tidligere arbeider. Rolf Tamnes har vist at den norske politiske ledelsen tidlig på 50-tallet tenderte til å anse Sverige som en "funksjonell alliert", utledet av de geografiske realitetene og det faktum at Sverige var et vestlig land. Men Tamnes viser også at de norske forsøkene på å knytte Sverige nærmere Nato langt på vei mislyktes. Da NSC presenterte sin studie om Skandinavia i 1960 var ifølge Tamnes "... the Swedish policy of neutrality [was] essentially taken for granted, but the report did go on to stress that Sweden was important for intelligence and early-warning purpose."¹⁷

I 1958 ble et mulig angrep mot Sør-Sverige satt i direkte inn i sammenheng med et angrep mot Sør-Norge: "They may elect to attack southern Sweden to facilitate this attack on southern Norway..."¹⁸ Både dette året, og året etter, var vurderingene at Sovjetunionen hadde en begrenset evne til å gjennomføre luftlandsettinger og amfibieangrep mot Skandinavia. Denne begrensingen ville bety at Sovjetunionen måtte prioritere bruk av disse styrkene til å oppnå hurtig kontroll over danskestredene. Dermed ble amfibieangrep og luftlandsettinger mot andre deler av Skandinavia mindre sannsynlig. Et sovjetisk angrep via Finland mot Sør-Sverige "..., if successful, [would] make less likely a seaborne attack on Stockholm and Sundsvall."¹⁹

Norges kamp utover 50-tallet for å trekke Sverige nærmere inn i Natos forsvarsplanlegging reflekteres, iallfall til en viss grad, i Natos etterretningsanalyser. Men

man opererer i beste fall hele tiden med to alternativer; der det ene forutsetter at Sovjetunionen respekterer svensk nøytralitet og at Sverige holdes unna selve krigshandlingene. Selv i Natos topphemmelige etterretningsanalyser gjøres det ingen direkte forsøk på at vurdere hvilket alternativ som er mest sannsynlig.

Mot slutten av 50-tallet synes usikkerheten om Sveriges eventuelle krigsdeltakelse også å ha bredt seg inn i den norske forsvarsledelsen. I kommentarene til analysen i 1957 ba Norge om at Standing Group måtte ta med et tredje alternativ i vurderingene av Sverige. Alternativet var at; "Sweden could be threatened to give permission for transit of Soviet troops across Swedish territory. This would have very serious effects on the defense of Scandinavia. The fact that Sweden has no atomic weapons gives weight to this possibility."²⁰ Når atomvåpnene ble bragt inn i vurderingene, svekkes altså den norske troen på svensk krigsdeltakelse og standhaftig motstand mot et eventuelt sovjetisk press. Dette kravet fra norsk side ble gjentatt i 1959: "We are still of the opinion that this alternative should be taken into consideration."²¹ I 1960 kom dette alternativet inn i Standing Groups analyse som den tredje muligheten ved siden av to øvrige; svensk nøytralitet respektert, eller et sovjetisk angrep mot Sverige.²²

I 1962 var Standing Groups vurdering at sannsynligheten for et sovjetisk angrep mot Sverige var redusert, i alle fall i krigens tidlige fase: "Initially, Soviet ground forces in northwestern USSR are inadequate for an attack on Sweden in addition to Norway."²³ Analysene av Sveriges rolle i et sovjetisk angrep mot Skandinavia i de tre siste årene fram til avviklingen av Standing Group i 1966 er identiske. Et angrep mot Nord-Norge kunne komme di-

rette fra Nordvest-Russland og gjennom Finland – og mot Sør-Norge fra Sentral-Europa via Danmark. En tredje mulighet var at Sovjetunionen også angrep Norge gjennom Sverige.

Om dette alternative skrev Standing Group: "The last of these three would be possible if the Soviets decided to attack Sweden, and would require sizable land, air and missile forces. These forces would not be immediately available in the initial phase of a general conflict."²⁴ Det svenske forsvarrets avskrekkingsevne synes dermed å ha blitt oppvurdert. Det tyder på at "marginaldoktrinen" hadde sin effekt, i det minste på Natos vurderinger. Men Standing Group holdt også muligheten åpen for at; "The Soviets could also try to obtain the right of free passage of their own troops through Sweden."²⁵ Og som Norge hadde påpekt vi 1958, trusler om atomvåpenbruk mot Sverige kunne benyttes til dette formålet.

Noen nærmere analyse av Sverige ble ikke gjennomført utover 60-tallet. Men analysene henviste til de logistiske vurderingene av et angrep i nord. Det var åpenbart at det var lettere å forsyne og underholde styrker gjennom Finland til det nordlige Sverige enn gjennom Finland til Norge. Logistiske hensyn kunne dermed tale for at et angrep mot Nord-Norge også kunne komme via Sverige. Men den sovjetiske kapasiteten tilsa ikke at et slikt angrep ville komme, i hvert fall ikke i åpningsfasen av en krig. Det betød ikke nødvendigvis at Sveriges betydning for forsvaret av Norge (og Danmark) ble mindre. Det sterke svenske forsvaret ville vanskeliggjøre et sovjetisk ønske om bruk av Sverige som innfallspott mot resten av Skandinavia. Men Sverige kunne også tenkes å bøye av for et sovjetisk press om fri gjennomfart av styrker mot Norge.

Hvilke konklusjoner kan vi trekke?

Gjennomgangen av Natos Standing Groups etterretningsanalyser om de sovjetiske kapasiteter og mulige angrepsmål gir ikke entydige svar på hvorvidt betegnelsen, ”dol-da allians”, er riktig. Det kan bero på at kildene ikke er valide for en slik undersøkelse, ettersom de primært omhandler Sovjetunionen. Men de gir likevel noen klare indikasjoner på hvordan Nato vurderte Sveriges rolle i et angrep mot Skandinavia. Som vi har vist støtter ikke disse opp om forestillingen om Sverige som en uformell alliert. Natos etterretningsanalyser fra 50-tallet og til midten av 60-tallet viser en usikkerhet om hvorvidt Sverige ville bli deltaker i en sovjetisk krig mot Europa og USA. I den perioden vi har undersøkt opererte alle analysene med muligheten for at Sverige kunne forbli nøytral i en krig. Standing Groups siste analyser mot slutten av perioden synes snarere å peke mot en stadig sterkere tro på at Sverige ikke ble krigsdeltaker. En krig mot Sverige kunne bli for militært kostbar for Sovjetunionen. Det sterke svenske forsvaret kunne altså tenkes å lykkes med sin oppgave; avskrekke et sovjetisk angrep.

Norge kjempet imidlertid utover 50-tallet for at Nato i sterkere grad skulle inkludere Sverige i analysene av en sovjetisk kampanje mot Skandinavia fordi svenske ønsker om å unngå et angrep ble ansett som urealistiske. Det er imidlertid ingen indikasjoner på at Norge lyktes i særlig grad med dette. Fra slutten av 50-tallet synes tvert imot tvilen også å prege de norske vurderingene. Det var Norge som i 1958 krevde at Natos vurderinger også måtte ta høyde for at Sverige ville bøye seg for et sovjetisk press om fri gjennomfart for sine styrker mot Norge, et scenario

som også Holmström viser ikke var fremmed for Sverige. Dersom vi tillegger disse Natokildene betydning, svekker de snarere, enn å støtte opp om de mest retoriske karakteristikkene av Sverige som ”nesten-alliert”, i hvert fall under den kalde krigens første faser.

Den alliansefrie politikken målsetting og virkning

Diskusjonen om Sverige som Natos uformelle allierte kan imidlertid også karakteriseres som en diskusjon om pavens skjegg. En diskusjon som dermed snarere tåkelegger viktige sider ved svensk politikk, enn gjør de mer klare. Mer interessant er det å diskutere og bedømme Sveriges *sikkerhetspolitikk* under den kalde krigen, og for den saks skyld også perioden etter. Politikken hadde et opphav, en begrunnelse og et resultat. Det vil også gi et bedre grunnlag for en nøktern og konstruktiv Natodebatt.

Sveriges primærmål for sin deklamatoriske alliansefrie politikk var et ønske om å kunne forbli nøytral i en kommende krig mellom øst og vest. Dersom det ikke lyktes, og Sovjetunionen angrep Sverige, så var Sveriges reserveposisjon forsvarskamp med støtte fra Nato og sammen med Nato. Nato var dermed Sveriges ”implisitte garantist”, for å låne Olav Ristes betegnelse på forholdet mellom Norge og Storbritannia i mellomkrigstiden, og som også passer bra på Sveriges forhold til Nato under den kalde krigen.²⁶ Nato kunne være Sveriges ”implisitte garantist” fordi man for det første hadde en felles oppfatning om hvem som representerte primærtrusselen, som åpenbart var Sovjetunionen. For det andre tilsa geografien at svensk nøytralitet i en øst-vest-konflikt ville bli vanskeligere å oppnå enn under andre verdenskrig, men ikke dermed umulig. Som vi har vist; selv Standing

Groups analyser tok høyde for en slik mulighet. For det tredje var Sverige et vestlig land, både i kulturell, politisk og økonomisk betydning.

På denne bakgrunnen ville det være uforsvarlig om ikke Sveriges ansvarlige sivile og militære myndigheter gjennomførte visse forberedelser både mentalt, og som Holmström og andre har vist også mer substansielt, for en situasjon der alliansefrihetens primærmål ikke lot seg realisere.

Derfor måtte politikken også ha en viss dobbelthet, der hemmelighold var en nødvendig forutsetning. Ble tiltak for å forbedre "reserveposisjonen", krigsdeltakelse sammen med Nato kjent, ville det undergrave primærmålet; nøytralitet. Dermed kunne ikke denne delen av svensk forsvars- og sikkerhetspolitikk bli en del av den offentlige debatten. Her støtte hensynet til svensk sikkerhet mot hensynet til viktige demokratiske prosesser. Men dette var ikke genuint for Sverige, og heller ikke nødvendigvis kun knyttet til en "dobbel-politikk". Heller ikke i Natolandet Norge ble forsvarsplaner, allierte forsterkningskonsept, etterretningssamarbeid med mere diskutert i all offentlighet. Det ligger i forsvarstiltakenes natur at de ikke alltid er offentlig kjent og gjenstand for debatt. Man begår også en synkronfeil dersom man anvender dagens debattkultur som norm for bedømmingen av fortidens.

Var det så noe umoralsk over den svenske politikkens dobbelte bunn? Dersom den alliansefrie politikken, med sin reserveposisjon der Nato var en implisitt garantist, tjente Sveriges legitime sikkerhetsinteresser, så var den ikke mer umoralsk enn andre sider ved småstatspolitikken. Uansett hvor sterkt "reserveposisjonen" var fremme i svenske politiske og militære leders bevissthet, bidro den proklamerte alliansefriheten til å holde Norden som et lavspen-

ningsområde under den kalde krigen. Det er også mulig å hevde at USA og Nato kunne utgjøre en sekundærtrussel mot Sverige ved at Nato ikke ville respektere svensk nøytralitet i fall en krig der Skandinavia ble berørt. Primærtrusselen kunne altså utløse en sekundærtrussel. Jo lavere spenning i det nordiske området, jo mindre sannsynlig var det at sekundærtrusselen ble et faktum. Begrepet "nordisk balanse" har jo nettopp sitt opphav i et slikt resonnement. Her spilte svensk alliansefrihet sammen med norsk og dansk base- og atompolitikk en viktig rolle og trakk i samme retning. Også hensynet til Finland skulle ivaretas. Denne "avskjermingen" mot USA bidro på den annen side til å svekke mulighetene for rask tilførsel av amerikanske og allierte forsterkninger i fall politikken mislyktes. Innenfor alliansefrihetens rammer måtte derfor Sverige ta visse foranstaltninger.

Der er grunn til å anta at Sovjetunionen verdsatte både svensk alliansefrihet og norsk base- og atompolitikk. Norsk basepolitikk lukket døren for permanent stasjonering av Natostyrker i fredstid. Men døren var ikke låst. Norske myndigheter kunne når som helst åpne denne døren dersom situasjonen i Norge og Norden tilsa det. Inn ville komme vel forberedte forsterkningsstyrker. Det samme var ikke tilfelle for Sverige av det enkle faktum at Sverige ikke var medlem i Nato. Men det er imidlertid all grunn til å tro at Sovjetunionen kjente til at Sverige også hadde en "reserveposisjon", som også til en viss grad var forberedt slik at svenske og allierte styrker i det minste ikke skulle være til hinder for hverandres operasjoner. Men denne "dolda koordineringen" kan knapt kalles en "dold allians". Den kan imidlertid ha bidratt til sovjetisk tilbakeholdenhet i Norden. Russerne er kjent som gode sjakkspillere.

Det er innenfor slike perspektiv også debatten om et eventuelt fremtidig Natomedlemskap bør foregå. Da blir ikke spørsmålet kun et spørsmål om hvor mange dager et svensk forsvar kan holde ut, og hvor mange flere dagers utholdenhet allierte forsterkninger vil gi. Like viktig er det å vurdere Sverige og de øvrige nordiske lands handlefrihet mot politisk og økonomisk press i et Europa der det geopolitiske trykket øker. Det er også fortsatt viktig å vurdere behovet for lavspenning i Norden opp mot behovet for en adekvat avskrekking, både for

å unngå militær maktbruk, men også for å oppnå politisk og økonomisk handlefrihet så vel for Sverige som for de øvrige nordiske land. Det krever en debatt som beveger seg i et noe mer nyansert landskap og som er noe mer enn en kamp mellom to ytterpunkter, der ”alliansefrihet som livsform” er det ene, og Natomedlemskap kun som forsvar mot et nært forestående russisk angrep mot Sverige som det andre.

Författaren är förstelektor vid den norska Luftkrigsskolen i Trondheim.

Noter

1. Se eksempelvis Petterson, Magnus: ”Brödrafolkens väl”, *Svensk-norska säkerhetsrelasjoner 1949-1969*. Santerus, Stockholm 2003; Skogrand, Kjetil: *Alliert i krig og fred, Norsk forsvarshistorie 1940-1970*, Eide, Bergen 2004; Bjerled, Ulf; Johansson Alf W & Molin, Karl: *Sveriges säkerhet och världens fred. Svensk utrikespolitikk under kalla kriget*, Santerus Stockholm, 2008; Dalsjö, Robert: *Life-Line Lost: the rise and fall of 'neutral' Sweden's secret reserve option of wartime help from the west*, Santerus, Stockholm, 2006.
2. Holmström, Mikael: *Den dolda alliansen : Sveriges hemliga Natoförbindelser*, Bokförlaget Atlantis, 2012.
3. Ibid. s 575.
4. www.nato.int/archives/tools/98-XIB.pdf
5. SG 161/3 *The Soviet Bloc Strength and Capabilities*, 1953-1956, Natos arkiv, s 125.
6. Ibid. s 127.
7. Ibid. s 128.
8. Ibid.
9. SG 161/6, *Soviet Bloc Strength and Capabilities*, 1954-1958, Natos arkiv, s 188-189.
10. SG 161/9. *Soviet Bloc Strength and Capabilities*, 1956-1960, Natos arkiv, s 162.
11. Ibid.
12. Ibid. Enclosure ”I”, Comments received from Norway, s 3.
13. SG 161/10. *The Soviet Block Strength and Capabilities 1957-1961*, part II, Natos arkiv, s 187.
14. Ibid.
15. Ibid.
16. Ibid.
17. Tamnes, Rolf: *The United States and the Cold War in the High North*. Ad Notam, Oslo 1991, s 146.
18. SG 161/11, *The Soviet Block Strength and Capabilities 1958-1962*, part III, Natos arkiv, s 140.
19. Ibid. s 141.
20. Ibid. Enclosure ”I”. ”Comments received from Norway”, s 4.
21. SG 161/12, *Soviet Strength and Capabilities*, Enclosure 9, Natos arkiv, s 3.
22. SG 161/13, *Soviet Strength and Capabilities*, part III, Natos arkiv, s 152.
23. SG 161/15, *Soviet Strength and Capabilities*, part II, Natos arkiv, s 68.
24. SG 161/20, *Soviet Strength and Capabilities*, Natos arkiv, s 191.
25. Ibid.
26. Riste, Olav: ”Isolasjonisme og stormakts-garantier”, *Forsvarsstudier*, IFS, nr 3, Oslo 1991.